O'ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O'RGATISHNING SAMARALI USULLARI

Xamidova Muxlisa Elyorbek qizi
Andijon davlat chet tillari instituti Ingliz tili va adabiyoti fakulteti Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo'nalish 1-bosqich talabasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23841506

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishning zamonaviy metodlari, ta'lim jarayonida kommunikativ yondashuvning ahamiyati, interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar va madaniyatlararo muloqot vositalaridan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, xorijiy til o'rganuvchilarning lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish, dars jarayonini samarali tashkil etish hamda o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirishga doir metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, xorijiy til, til o'qitish metodikasi, kommunikativ yondashuv, interfaol ta'lim, lingvistik kompetensiya, madaniyatlararo muloqot, raqamli texnologiyalar, autentik materiallar.

Аннотация.В данной статье рассматриваются современные методы преподавания узбекского языка как иностранного, значение коммуникативного подхода в образовательном процессе, а также возможности использования интерактивных методов, цифровых технологий и средств межкультурной коммуникации. Кроме того, представлены методические рекомендации по развитию лингвистической и коммуникативной компетенций изучающих иностранный язык, эффективной организации учебного процесса и формированию навыков самостоятельного обучения у учащихся.

Ключевые слова: узбекский язык, иностранный язык, методика преподавания языков, коммуникативный подход, интерактивное обучение, лингвистическая компетенция, межкультурная коммуникация, цифровые технологии, аутентичные материалы.

Abstract. This article discusses modern methods of teaching Uzbek as a foreign language, the importance of the communicative approach in the educational process, and the possibilities of using interactive methods, digital technologies, and intercultural communication tools. It also provides methodological recommendations for developing the linguistic and communicative competencies of foreign language learners, effectively organizing the teaching process, and fostering students' independent learning skills.

Keywords: Uzbek language, foreign language, language teaching methodology, communicative approach, interactive learning, linguistic competence, intercultural communication, digital technologies, authentic materials.

Kirish. Bugungi globallashuv va xalqaro hamkorlik sharoitida xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Shu bilan birga, O'zbekistonning xalqaro aloqalari kengayishi, mamlakatimizning turizm, ta'lim, fan va madaniyat sohalaridagi nufuzi ortishi o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rgatish masalasining dolzarbligini kuchaytirmoqda. O'zbek tilini xorijiy fuqarolarga

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o‘rgatish nafaqat til bilimlarini shakllantirish, balki milliy madaniyat, urf-odatlar, qadriyatlar va xalqimizning dunyoqarashini tanishtirishga ham xizmat qiladi.

O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitish jarayoni o‘ziga xos xususiyatlarga ega. O‘zbek tilining agglutinativ tabiati, qo‘shimchalar orqali grammatik ma’nolarning ifodalanishi, gap bo‘laklarining odatiy tartibi, kelishik va egalik shakllari, shuningdek, nutqiy vaziyatga bog‘liq murojaat shakllari xorijiy til o‘rganuvchilar uchun muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli ta’lim jarayonida faqat grammatik qoidalarni tushuntirish bilan cheklanib qolmasdan, tilni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga yo‘naltirilgan samarali metodlardan foydalanish muhimdir.

Asosiy qism.O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘rgatishda kommunikativ yondashuv muhim o‘rin tutadi. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi o‘rganuvchiga til qoidalarini bilish bilan bir qatorda, ulardan kundalik muloqot jarayonida to‘g‘ri va o‘rinli foydalanishni o‘rgatishdir. Kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘rganuvchilar savol berish, javob qaytarish, fikr bildirish, ma’lumot so‘rash, suhbatni davom ettirish va muayyan vaziyatga mos nutqiy ifodalarni tanlashga o‘rganadilar. Masalan, “Tanishuv”, “Do‘konda”, “Restoranda”, “Transportda”, “Mehmonxonada” va “Shifokor qabulida” kabi mavzularda dialoglar tashkil etish o‘rganuvchilarning kundalik hayotda zarur bo‘ladigan nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Quyidagi dialog namunasi boshlang‘ich bosqichdagi o‘rganuvchilar uchun foydali hisoblanadi:

— Assalomu alaykum! Ismingiz nima?
— Va alaykum assalom! Mening ismim Anna. Sizning ismingiz nima?
— Mening ismim Ali. Siz qayerdansiz?
— Men Germaniyadanman. Siz-chi?
— Men O‘zbekistondanman.

Bunday mashqlar orqali o‘rganuvchilar nafaqat yangi so‘z va grammatik shakllarni o‘zlashtiradilar, balki ularni muloqot jarayonida qo‘llash malakasini ham rivojlantiradilar. Kommunikativ yondashuvning samaradorligini oshirish uchun mashg‘ulotlarda juftlik va kichik guruhlarda ishlash, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar hamda erkin suhbatlardan foydalanish tavsiya etiladi.

O‘zbek tilining grammatik tizimi xorijiy o‘rganuvchilar uchun o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan muhim yo‘nalishlardan biridir. Ayniqsa, so‘zlarga qo‘shimchalar qo‘shish orqali yangi grammatik shakllarning hosil qilinishi, kelishiklar, egalik qo‘shimchalari, fe’l zamonlari va shaxs-son shakllarini o‘rgatish puxta metodik yondashuvni talab etadi. Grammatik materiallarni o‘rgatishda quyidagi tamoyillarga amal qilish maqsadga muvofiq:

Oddiydan murakkabga: dastlab sodda gaplar va keng qo‘llanadigan grammatik shakllar, keyinchalik murakkab tuzilmalar o‘rgatiladi.

Amaliyotga yo‘naltirish: grammatik qoida alohida yodlatish bilangina cheklanmay, nutqiy vaziyatlarda qo‘llanadi.

Taqqoslash: zarur hollarda o‘zbek tili shakllari o‘rganuvchining ona tili yoki unga tanish bo‘lgan boshqa til bilan qiyoslanadi.

Muntazam takrorlash: avval o‘rganilgan material yangi mavzular bilan bog‘langan holda mustahkamlanadi.

Masalan, kelishik qo‘shimchalarini o‘rgatishda “kitob”, “maktab” va “uy” kabi sodda so‘zlardan foydalanish mumkin:

Kitob — bosh kelishik.
Kitobning muqovasi — qaratqich kelishigi.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Kitobni o'qidim — tushum kelishigi.
Kitobga qaradim — jo'nalish kelishigi.
Kitobda rasm bor — o'rin-payt kelishigi.
Kitobdan foydalandim — chiqish kelishigi.

Ushbu misollar asosida gap tuzish, bo'sh joylarni to'ldirish, savol-javob va matn yaratish mashqlarini tashkil etish mumkin. Natijada grammatik bilimlar nutqiy faoliyat bilan uzviy bog'lanadi.

Interfaol metodlar o'rganuvchilarning darsdagi faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va til materiallarini amaliy o'zlashtirishga yordam beradi. Ayniqsa, til o'rgatish jarayonida o'yin, muammoli topshiriq va hamkorlikka asoslangan faoliyatlar muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rgatishda quyidagi interfaol metodlardan foydalanish mumkin:

"Aqliy hujum" metodi. Muayyan mavzu yuzasidan o'rganuvchilarning mavjud bilimlari faollashtiriladi. Masalan, "O'zbekiston", "Oila", "Taomlar" yoki "Sayohat" mavzularida o'rganuvchilar bilgan so'zlarini aytadilar. O'qituvchi ularning javoblarini umumlashtirib, yangi leksik birliklarni taqdim etadi.

"Klaster" metodi. Bir tushuncha atrofida unga aloqador so'z va iboralar guruhlanadi. Masalan, "Oila" tushunchasi asosida ota, ona, aka, opa, uka, singil, bobo va buvi kabi so'zlar o'zaro bog'lanadi. Ushbu usul lug'at boyligini tizimli shakllantirishga xizmat qiladi.

Rolli o'yinlar. O'rganuvchilar turli ijtimoiy vaziyatlarni jonlantiradilar. Masalan, biri sotuvchi, ikkinchisi xaridor rolini bajarib, narx so'rash, mahsulot tanlash va xarid qilishga oid iboralarni qo'llaydi.

"Axborot almashish" topshirig'i. Har bir o'rganuvchiga turli ma'lumotlar beriladi. Ular savol-javob orqali yetishmayotgan axborotni aniqlaydilar. Bu usul tinglab tushunish, savol tuzish va muloqot olib borish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Mazkur metodlarni tanlashda o'rganuvchilarning til darajasi, yoshi, qiziqishlari va mashg'ulot maqsadini hisobga olish zarur. Interfaol faoliyatlar shunchaki ko'ngilochar mashg'ulot bo'lib qolmasdan, aniq o'quv natijasiga yo'naltirilishi lozim.

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rgatish imkoniyatlarini kengaytiradi. Video, audio, elektron lug'at, interaktiv mashq, onlayn platforma va mobil ilovalar yordamida o'rganuvchilar til materiallarini turli shakllarda o'zlashtirishlari mumkin.Audio materiallar talaffuzni yaxshilash, nutq sur'ati va intonatsiyasini farqlash, tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O'zbek tilida tayyorlangan qisqa suhbatlar, yangiliklar, podkastlar va kundalik muloqot namunalari tinglab tushunish mashqlari uchun foydali manba bo'la oladi.

Video materiallar esa tilni muayyan vaziyat va madaniy muhit bilan bog'lash imkonini beradi. Masalan, bozor, jamoat transporti, milliy bayramlar yoki tarixiy obidalar haqidagi videolar orqali o'rganuvchilar yangi so'zlarni real kontekstda o'zlashtiradilar.

Raqamli vositalardan foydalanishda quyidagi jihatlarga e'tibor berish lozim:
materiallarning o'rganuvchilar til darajasiga mos bo'lishi;
audio va videolarning talaffuz hamda mazmun jihatidan ishonchli bo'lishi;
yangi so'zlar uchun izoh va namunalar taqdim etilishi;
mustaqil mashqlar natijalarini tekshirish imkoniyati yaratilishi;
raqamli faoliyatlar darsning aniq maqsadiga xizmat qilishi.

Shuningdek, sun'iy intellekt vositalaridan dialoglar tuzish, matnlarni soddalashtirish, lug'at mashqlarini ishlab chiqish va yozma nutqni tahlil qilishda yordamchi vosita sifatida foydalanish

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

mumkin. Biroq bunday vositalar yaratgan materiallar o'qituvchi tomonidan tekshirilishi, grammatik va uslubiy jihatdan to'g'riligi baholanishi kerak.Xorijiy tilni o'zlashtirishda lug'at boyligi muhim o'rin tutadi. O'rganuvchi yetarli miqdordagi so'z va iboralarni bilmasa, grammatik bilimlarga ega bo'lsa ham, erkin muloqot qilishda qiynalishi mumkin. Shu sababli yangi so'zlarni kontekst asosida o'rgatish, ularni muntazam takrorlash va nutqiy faoliyatda qo'llash zarur.

Leksik materiallarni o'rgatishda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

Birinchidan, yangi so'zlarni mavzular asosida guruhlash lozim. Masalan, "Oziq-ovqat", "Kiyim-kechak", "Kasblar", "Transport" va "Ta'lim" mavzulari doirasida so'zlar o'zaro mazmuniy bog'liqlikda beriladi.

Ikkinchidan, so'zlarni alohida emas, balki birikma va gap tarkibida o'rgatish maqsadga muvofiq. Masalan, "bor" fe'lini o'rganishda "maktabga bormoq", "ishga bormoq", "mehmonnikiga bormoq" kabi birikmalardan foydalanish mumkin.

Uchinchidan, interval asosida takrorlash usulini qo'llash foydali. Bunda yangi o'rganilgan so'zlar ma'lum vaqt oralig'ida qayta esga olinadi. Masalan, so'zlar dars yakunida, keyingi mashg'ulotda va bir necha kundan so'ng takrorlanadi.

To'rtinchidan, vizual materiallar, rasmlar, kartochkalar va tushunchalar xaritasidan foydalanish mumkin. Ayniqsa, boshlang'ich bosqichda rasm va so'z o'rtasidagi bog'lanish yangi leksik birliklarni eslab qolishni osonlashtiradi.

Til va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rganayotgan shaxs til birliklarini o'zlashtirish bilan birga, ularning ijtimoiy va madaniy vaziyatlarda qanday qo'llanishini ham bilishi kerak. Masalan, salomlashish, kattalarga murojaat qilish, mehmon kutish, dasturxon atrofidagi muomala, minnatdorlik bildirish va xayrlashish shakllari o'zbek tilida muhim kommunikativ vazifani bajaradi. "Siz" va "sen" olmoshlarining qo'llanishi, hurmat ifodalovchi birliklar hamda odob-axloq me'yorlarini tushuntirish o'rganuvchilarning nutqiy kompetensiyasini boyitadi. Madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish uchun darslarda o'zbek xalqining milliy bayramlari, urf-odatlari, milliy taomlari, xalq og'zaki ijodi va tarixiy-madaniy merosiga oid materiallardan foydalanish mumkin. Bunda madaniy ma'lumotlarni faqat nazariy tarzda bayon etish emas, balki o'rganuvchilarni suhbat, taqdimot, taqqoslash va kichik loyihalarga jalb qilish muhimdir. Masalan, "Mening mamlakatim va O'zbekiston" mavzusidagi loyiha orqali o'rganuvchilar ikki mamlakatning salomlashish odatlari, bayramlari yoki milliy taomlarini o'zbek tilida taqqoslaydilar. Ushbu faoliyat til ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, madaniy farqlarni hurmat qilishga ham yordam beradi.

Til o'qitish jarayonida tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish ko'nikmalarini bir-biridan uzilgan holda emas, balki o'zaro bog'liq tarzda rivojlantirish samarali hisoblanadi.

Tinglab tushunish. Qisqa audioyozuvlar, dialoglar, e'lonlar va kundalik suhbatlar asosida topshiriqlar beriladi. O'rganuvchilar asosiy mazmunni aniqlash, muhim ma'lumotlarni ajratish va savollarga javob berishga o'rganadilar.

Gapirish. Juftlikdagi suhbatlar, mavzuli munozaralar, rolli o'yinlar va og'zaki taqdimotlar orqali o'rganuvchilarning fikrni mustaqil ifodalash qobiliyati rivojlantiriladi.

O'qish. Dastlab qisqa dialoglar va sodda matnlar, keyinchalik e'lonlar, xatlar, maqolalar va hikoyalardan foydalaniladi. Matn bilan ishlashda asosiy g'oyani aniqlash, notanish so'zlarning ma'nosini kontekstdan topish kabi topshiriqlar muhimdir.

Yozish. O'rganuvchilar dastlab sodda gaplar, shaxsiy ma'lumotlar va qisqa xabarlar yozadilar. Keyinchalik elektron xat, tavsifiy matn, kundalik va kichik esse yozishga o'tadilar.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Masalan, "Mening kun tartibim" mavzusida o'rganuvchilar avval mavzuga oid audio matnni tinglaydilar, so'ng matnni o'qiydilar, o'z kun tartiblari haqida suhbatlashadilar va yakunda qisqa yozma matn tuzadilar. Shu tariqa bir mavzu doirasida to'rtta nutqiy ko'nikma birgalikda rivojlantiriladi.

Xorijiy til o'rganuvchilarining til bilish darajasi, ona tili, ta'lim tajribasi, o'rganish sur'ati va maqsadlari turlicha bo'lishi mumkin. Shu sababli barcha o'rganuvchilarga bir xil murakkablikdagi topshiriqlarni berish har doim ham kutilgan natijani ta'minlamaydi.

Differensial yondashuvda topshiriqlar o'rganuvchilarning ehtiyoj va imkoniyatlariga moslashtiriladi. Masalan, boshlang'ich darajadagi o'rganuvchilarga tayyor so'zlar va gap qoliplari berilishi mumkin, yuqoriroq darajadagilardan esa mustaqil dialog tuzish, fikrini asoslash yoki mavzu yuzasidan kichik matn yozish talab etiladi. Shuningdek, individual ta'lim rejasini ishlab chiqish, o'rganuvchilarning shaxsiy maqsadlarini belgilash, muntazam fikr-mulohaza berish va o'z-o'zini baholash usullaridan foydalanish foydali hisoblanadi. Baholash jarayonida faqat grammatik xatolarni hisobga olish bilan cheklanmasdan, o'rganuvchining fikrni tushunarli ifodalashi, lug'at boyligi, nutqiy vaziyatga mosligi va muloqotda ishtirok etish faolligini ham e'tiborga olish lozim.

Xulosa. O'zbek tilini xorijiy til sifatida samarali o'rgatish ko'p qirrali pedagogik jarayon bo'lib, u lingvistik bilimlar, kommunikativ ko'nikmalar, madaniyatlararo kompetensiya va mustaqil ta'lim malakalarini uyg'un rivojlantirishni talab etadi. Ta'lim jarayonida kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar, bosqichma-bosqich grammatik ta'lim, kontekstual lug'at o'rgatish, raqamli texnologiyalar va autentik materiallardan foydalanish muhim metodik imkoniyatlarni yaratadi. Samarali natijaga erishish uchun o'qituvchi dars mazmunini o'rganuvchilarning ehtiyojlari, til darajasi va kommunikativ maqsadlariga mos ravishda tashkil etishi lozim. Shuningdek, til materiallarini real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash, muntazam takrorlash, individual yondashuv va shakllantiruvchi baholashni yo'lga qo'yish o'rganuvchilarning o'zbek tilidan amaliy foydalanish qobiliyatini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev Q., Mahmudov N. O'zbek tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2006.
2. Azizov A. Tilshunoslik asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2013.
3. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
4. Madvaliyev A. O'zbek leksikografiyasi asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2017.
5. G'ulomov A., Qodirov Z. Ana tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2001.
6. Ibodov A. Xorijiy tillarni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. — Samarqand: SamDU nashri, 2019.
7. Karimov S. O'zbek tilini chet tili sifatida o'qitishning lingvodidaktik asoslari. — Toshkent: Tafakkur, 2021.
8. Mahmudov N. O'zbek tili ta'limi konsepsiyasi. — Toshkent: Ma'rifat, 2020.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.